

Лобода Д.Л., аспірант, Українська академія банківської справи

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розкриті основні зміни, що відбулись у процедурах та методології взаємовідносин Національного та комерційних банків у зв'язку з прийняттям Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, що затверджена Постановою Правління Національного банку України № 368 від 28.08.01 р. Наведені основні сценарії розвитку банківської системи на макроекономічному рівні. Показані проблеми і протиріччя, що ґрунтуються на неузгодженості інтересів суб'єктів банківської системи. Запропоновані прогностичні варіанти довгострокових стратегій менеджменту комерційних банків.

Ключові слова: банківська система, контроль, менеджмент, норматив, Національний банк, регулювання, регулятивний капітал, стратегія.

У світлі останніх подій, пов'язаних із банкрутством АКБ “Україна”, комерційні банки опинилися в ситуації, а також отримувати більш достовірні прогнози щодо розвитку подальших подій, а також мати досить уніфікований підхід до оцінки контрагентів, та впевненість у надійності, стабільності і порядності учасників міжбанківського ринку. З огляду на це, а також враховуючи рекомендації міжнародних організацій, у відповідності із загальноприйнятими у міжнародній практиці принципів та стандартів Національний банк України прийняв рішення про впровадження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні (затверджена Постановою Правління Національного банку України № 368 від 28.08.01), надалі – Інструкція № 368). Ми пропонуємо розглянути основні положення цього документа у порівнянні з попереднім (мається на увазі Інструкція про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків, затверджена Постановою Правління Національного банку України № 141 від 14 квітня 1998 р. зі змінами та доповненнями, надалі – Інструкція № 141) в розрізі впливу на менеджмент та подальший розвиток комерційного банку.

Треба відзначити, що зміна економічних умов розвитку банківської системи України, основні напрямки та перспективи розвитку якої визначає НБУ, йде досить швидкими темпами шляхом, який вже перевірений часом та практикою за кордоном. Отже, запроваджені зміни є еволюційними та об'єктивно необхідними, але потрібно відмітити необхідність адаптації та перегляду деяких принципів та систем стосовно українського простору, ринку, який розвивається за своїми, часом досить своєрідними законами.

Контрольований розвиток для уникнення можливих негативних наслідків став тією політикою, якої Національний банк дотримувався з самого початку. Однак сила та охоплення об'єктів даного контролю поступово модифікується. Ми спробуємо намагатися з'ясувати, в яких напрямках відбулися зрушення у зв'язку з прийняттям нового нормативного документа.

Застосування до комерційних банків лише 13 нормативів замість 18 зовсім не означає те, що контроль за їх діяльністю послабився, хоча відсутність чіткого глосарію термінів, які живаються в Інструкції № 386, та бухгалтерських рахунків, за якими розраховуються нормативні показники, роблять її полігоном для подальшого обговорення та об'єктом дискусій серед банківських фахівців. Однак інші документи Національного банку України, зокрема, закони України “Про банки та банківську діяльність”, “Про Національний банк України”, які є спорідненими між собою, утворюють певну систему нормативних актів, терміни якої мають використання в усій системі. Побудова такої системи значно полегшить роботу спеціалістів-аналітиків, проте вона повинна, на наш погляд, мати вигляд окремого листа-роз'яснення НБУ, який би встановив співвідношення та підпорядкованість понять.

Звичайно, елімінація нормативів з міжбанківського кредитування та залучення ресурсів дозволяють комерційним банкам більш активно застосовувати це джерело у власній діяльності, але потреба в резервуванні коштів за цими кредитами, висока ризикованість операцій та нестабільна ціна на вказані ресурси лише збільшують загальний ризик банку. Загальна спрямованість нового нормативного акта – зменшення всіх ризиків, на які наражається банк. Про це свідчать зміни в капіталі, класифікації банків за рівнем достатності капіталу, а також введення нових нормативів.

Нестабільність ставок міжбанківського ринку, висока вартість ресурсів, постійна ймовірність дефолту банку через неспроможність управляти ризиком ліквідності як активів, так і пасивів – ось лише приблизний перелік факторів відмови від орієнтації стратегії розвитку банку в цьому напрямку.

Ризик припинення операційної діяльності та втрати останнього джерела для сплати по власним зобов'язанням в Інструкції № 386 врахований через підвищення значень нормативів капіталу банку. Розроблена диференційована програма збільшення регулятивного капіталу банків України, яка повинна підвищити надійність цих фінансових установ, але реальні перспективи виконання умов, що нав'язуються учасникам банківської системи, є досить песимістичними, адже 12 банків зараз знаходяться нижче рівня в

5000000 євро, що є мінімумом розміру регулятивного капіталу (Н1). Виведення з ринку невеликих банків може негативно вплинути на загальну ситуацію у банківській сфері:

- по-перше, виникає можливість її монополізації, що одразу ж вплине на грошовий обіг та змінить становлення населення до самих банківських структур;
- по-друге, недосконалість законодавчої бази ускладнює процеси злиття чи поглинання одних структур іншими;
- по третє, зменшить контрольованість цієї сфери.

Неможливість реалізації інтересів юридичних та фізичних осіб – акціонерів великих банків може призвести до відтоку фінансових ресурсів чи їх приховування, а це, в свою чергу, може стати певним рестрикційним заходом, що може призупинити зростання економіки або призвести до нових інфляційних тенденцій.

Таким чином, виникає ситуація, в якій невеликі банки через невиконання програми капіталізації (нарощення розмірів регулятивного капіталу по 500000 євро кожного року до досягнення розміру у 8000000 євро для міжрегіональних комерційних банків) можуть припинити діяльність або бути поглинутими більш великими структурами. Потенціал зростання цієї ж величини у великих банках також досить сумнівний. Акціонерами таких структур, в основному, є юридичні особи, які будуть змушені вилучити зі свого обігу кошти або зменшити фінансові результати щорічно на 500000 євро. Існує й інша можливість: акціонерами банку можуть бути фізичні особи, обсяг грошових ресурсів яких досить не передбачуваний. Звичайно, інвестування населенням коштів у фінансову сферу, де швидкість обороту, а в багатьох випадках і прибутковість капіталу, досягають максимуму, повинно стати причиною подальшого зростання економіки в цілому. Вилучення тіньової маси грошей дозволить не тільки покращити контроль за інфляційними процесами Національним банком, але й мультиплікативно збільшить ресурсну базу суб'єктів українського ринку.

Відповідно до інструкції № 386 регулятивний капітал банку тепер має дворівневу структуру, яка дещо відрізняється від попередньої. В основному капіталі (першому рівні, постійній частині регулятивного капіталу) з'являється поняття “розкриті резерви”, до якого додається зараз і величина резервних фондів, що створюються згідно із законами України. Нагадаємо собі, що раніше вона включалася до другого рівня капіталу. Взагалі постійність цієї частини викликає сумніви: в ній повинні проходити певні зміни, зокрема, за програмою капіталізації, але виправданням повинно слугувати те, що ці зміни реєструються за результатами року, вони мають процедури реєстрації, а деякі обов'язково оподатковуються. Взагалі ці фінансові ресурси мають цільове призначення, не можуть бути оперативно використані банком та основною функцією їх є захисна, але потрібно зазначити, що не для всіх учасників банківської системи така тактика є прийнятною.

Другий рівень капіталу – додатковий капітал – був доповнений двома значними складовими, а саме:

- 1) результатом переоцінки статутного капіталу з урахуванням індексу девальвації чи ревальвації гривні, який затверджуватиметься окремою постановою НБУ і який наближає обсяг регулятивного капіталу до його ринкової вартості, що є одним з базових принципів міжнародної фінансової звітності;
- 2) субординованим боргом, який раніше враховувався у третьому рівні і умовам залучення та врахування якого присвячений розділ III Інструкції № 386.

Поряд з виключенням впливу на розмір регулятивного капіталу вартості основних засобів, які є власністю банку, виникає потреба в перерахунку його розміру. Досить невизначеними є результати цього процесу. Сума основних засобів (ОЗ), що зменшувала суму показника К1 (за Інструкцією № 141) на розмір перевищення ОЗ над К1, тепер не враховується, але з'являється нова величина – коефіцієнт девальвації (здебільшого), термін та порядок розрахунку якого є невизначеним. Неможливо порівняти, наскільки зміниться величина регулятивного капіталу через зміну складових, а також неможливо однозначно вказати на те, що буде більшим: капітал, розрахований як різниця активів та зобов'язань, чи регулятивний капітал, адже величини основних та нематеріальних засобів, а також субординованого боргу до них включаються неоднаково. Це є досить визначальним для подальших розрахунків, адже розподіл банків на групи за рівнем достатності капіталу, який відображений у таблиці, слугує основою для застосування певних санкцій та штрафів та накладання обмежень на діяльність комерційного банку.

Таблиця

Показники Групи банків за рівнем достатності капіталу	Співвідношення капіталу (регулятивного капіталу) ¹ до сумарних активів, зважених на відповідні коефіцієнти ризику		Співвідношення основного капіталу, зменшеного на суму недосформованого резерву на можливі втрати за кредитними операціями (основного капіталу) до загальних активів		Обсяг активів з негативною класифікацією		Додаткові вимоги
	Інструкція № 141	Інструкція № 386	Інструкція № 141	Інструкція № 386	Інструкція № 141	Інструкція № 386	Інструкція № 386
Добре капіталізовані	$H3 > 10^3$	$H2 > 17$	$H4 > 5$	$H3 > 8$	$A_n < K^* 0,2$		$K > H1$

Достатньо капіталізовані	10>H3>8	17>H2>8	5>H4>4	8>H3>4	K*0,2<An<K*0,3		K>H1
Недокапіталізовані	8>H3>5,3	8>H2>6	4>H4>2,7	4>H3>3	K*0,3<An<K*0,5		K>H1
Значно недокапіталізовані	5,3>H3>2,7	6>H2>2	2,7>H4>1,3	3>H3>1,3	An>K*0,5	0,45*K<An<K*0,6	H1*0,8<K<H1
Критично недокапіталізовані	H3<2,7	H2<2	H4<1,3	H3<1,3	An>K*0,5	An>K*0,6	H1*0,8<K<H1

¹ В дужках зазначені нові визначення за Інструкцією НБУ про порядок регулювання діяльності банків в Україні, що затверджена Постановою НБУ № 386 від 28 серпня 2001 р., а за межами дужок – діючі визначення за Інструкцією про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків № 141 від 14 квітня 1998 р. (із змінами та доповненнями).

² H3 за Інструкцією про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків № 141 від 14 квітня 1998 р. (із змінами та доповненнями).

H2 за Інструкцією НБУ про порядок регулювання діяльності банків в Україні, що затверджена Постановою НБУ № 386 від 28 серпня 2001 р.

³ Всі числові показники наведені у відсотках.

⁴ H4 за Інструкцією про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків № 141 від 14 квітня 1998 р. (із змінами та доповненнями).

H3 за Інструкцією НБУ про порядок регулювання діяльності банків в Україні, що затверджена Постановою НБУ № 386 від 28 серпня 2001 р.

Таким чином, з точки зору менеджменту, Національним банком на учасника банківської системи України накладаються досить жорсткі умови: дотримання нормативів капіталу, позитивна класифікація активів, дотримання зростаючого нормативу поточної ліквідності (H5), який з 01.01.03 р. повинен становити 40 %, та уникнення ризику концентрації прямих інвестицій до однієї установи. Але нівелюється третя складова “магічного трикутника” банківських стратегічних цілей, а саме підтримання доходності. З огляду на невизначеність розміру включення до чисельника розрахунку H5 наданих кредитів виникає, на даному етапі, можливість вести керовану політику дотримання ліквідності через управління тією частиною кредитного портфеля, яка має кінцевий строк погашення менше ніж 30 днів.

Найбільш вірогідним розвитком подій є:

- 1) зменшення кількості невеликих “кишенькових” банків;
- 2) поглиблення спеціалізації банківських структур поряд з пошуком нових сфер застосування фінансових ресурсів;
- 3) подальша диверсифікація наданих кредитів та інвестицій з метою зниження ризику концентрації та збільшення доходності операцій.

Якщо оцінити стратегії розвитку комерційного банку з точки зору нової Інструкції, то вони є досить ризиковими. Постійне нарощування капіталу потребує ведення прибуткової діяльності, яка повинна досягатися здебільшого в короткострокові періоди для можливості управління нормативом ліквідності H5. Надані надкороткострокові кредити повинні мати високу процентну ставку та позитивну класифікацію. Важко оцінити обсяги та категорії надійних клієнтів, які б мали змогу використовувати таке джерело коштів у своїй фінансовій діяльності. Інша стратегія розвитку, яка полягає в залученні субординованого боргу, зараз закута в жорсткі рамки і також є сумнівною через те, що банк у разі банкрутства та ліквідації несе відповідальність за цими залученими ресурсами перед інвесторами в останню чергу. Орієнтація ставки залучення субординованого боргу в іноземній валюті на ставку LIBOR плюс 4 % річних є позитивною тенденцією, але така вимога спонукає банк до щоденного моніторингу міжнародного ринку капіталів та можливого багаторазового перегляду ставки залучення. Падіння прибутковості, в свою чергу, становить загрозу надійності банку. Відсутність джерел нарощення прибутковості крім міжбанківського ринку та кредитування клієнтів, які мають за оцінкою фінансовий стан не гірший за субстандартну категорію класифікації, призводить як до звуження сфери отримання прибутку, так і до підвищення можливості нараження на ризик концентрації. Виникає протиріччя: заходи, які впроваджуються згідно з Інструкцією № 386, повинні зменшувати ризики, але виконання вимог цього нормативного акта спонукає комерційний банк до збільшення ризикованості операцій.

Таким чином, можна відзначити те, що посилення контролю має неоднозначний вплив на банківську систему України. Існування великої кількості невизначеностей та різних тлумачень тверджень Інструкції № 386 потребує подальшого доопрацювання та уточнення. Застосування вказаного нормативного акта накладає підвищені вимоги до комерційних банків і його вплив на розвиток цих суб'єктів економічної діяльності неоднозначний. Проте необхідність таких реформ визрівала вже давно, а те, що спостерігається поступовий перехід до чітко позначених взаємовідносин між Національним і комерційними банками, є ще одним кроком у напрямку до розвитку фінансової сфери держави, формування нормативної бази як системи, що динамічно удосконалюється.

Summary

In the article fundamental changes originated from the procedures and methodology relations between the National and commercial banks as a result of enactment of the Ukrainian banks' activity regulation Instruction approved by the National bank' of Ukraine Resolution №386 dated 28.08.2001 are reflected. Basic scenarios of Ukrainian banking system's development at the macro economical level are given. Problems and contradictories based on the banking system subjects' interests' non-concordance are shown. Prognostic variants of long-term commercial banks' management strategies were proposed.